

Arne Jernelöv

Amazonia

– den framtida värld där kvinnor styr

INNEHÅLL

Förord	5
Inledning	7
Om oväntade framtider	
Kvinnoemancipationens historia och geografi	9
Kort om genombrottens när och var	
Manligt och kvinnligt vid olika tider och på några skilda platser	12
Bara fördomar?	
Försvagade mekanismer för förtryck och kontroll	15
1. Råstyrka som maktmedel	15
Kan jag aga min fru för att hon ska hålla sig på mattan?	
2. Barnafödande	18
Från boja till hävstång	
3. Legala, sociala och kulturella spärrar	20
Från bundna fötter till glastak	
Utbildning	23
I framtiden blir kvinnorna de välutbildade	
Löner och jobb	32
Kommunikationsförmåga efterfrågas	
Rikedom och makt	37
Den ekonomiska makten byter kön	
Politisk makt	43
Majoriteten tar sig sin rätt	
Könsselektiva aborter	47
Ett otyg som blir tyg	
Jämvikt och jämställdhet	49
Statisk eller dynamisk, och avseende möjligheter eller utfall	
Kvinnors politiska preferenser jämfört med mäns	51
Vad vilja de med makten?	
Problematisera!	54
Vilka tuvor skulle kunna stjälpas lasset?	
Slutkommentar med förbehåll	58
Blir Amazonia bättre eller sämre?	

Förord

Framtidsstudier behandlar såväl väntade som oväntade framtider. Det sätt som vi organiserar samhället handlar ofta om att göra det mer förutsägbart, så att människor, företag och organisationer skall våga handla mer långsiktigt.

Ibland är dock samhällsinstitutionerna uttryck för att grupper av människor cementerat sina privilegier. Ett exempel är könsmaktsordningen, som är en av de fundamentala strukturer som konstituerar våra samhällen. Samtidigt är denna ordning stadd i förändring. Otroligt långsamt, menar en del.

I den här skriften granskar professor Arne Jernelöv några centrala aspekter på mäns och kvinnors ställning i samhället och diskuterar vart vi är på väg, samt hur snabbt det går. Genom att lägga samman trender på olika områden kastar han nytt ljus över en möjlig framtid där kvinnor styr.

Jag hoppas att skriften kan provocera till debatt kring trendernas karaktär och hur hindren för en önskvärd utveckling kan undanröjas, så att människor av olika kön inte bara har lika värde utan också får lika makt.

*Joakim Palme
Vd, Institutet för Framtidsstudier*

Inledning

Om oväntade framtider

Inom ramen för Institutet för Framtidsstudier har jag de senaste fem åren drivit projektet *Oväntade framtider*. Det har resulterat i ett flertal artiklar i tidskriften *Framtider*, i seminarier – ibland i form av institutets egna *Framtidsfokus* och några gånger i samarbete med andra forsknings- och vetenskapsorganisationer – samt en bok med samma titel som projektet.

I de allra flesta fall, till exempel vad gäller miljö, hälsa, teknologi, demografi och supermakter, har projektets fokus varit mindre sannolika men fullt möjliga framtider – högoddsare – med stora konsekvenser om de verkligen inträffar.

Egentligen är det bara två av de studerade oväntade framtiderna som skiljer ut sig och som borde få låga odds om någon vadsagningsbyrå tog sig an dem. Den ena gäller en kollision mellan planeten Tellus – vår jord – och en stor komet, en asteroid eller något annat signifikant rymdobjekt. För att detta ska inträffa är sannolikheten så hög att den gränsar till visshet. Frågan är bara när, och svaret är att det troligen inte sker i kosmisk närtid, det vill säga under den tid vi brukar planera och oro oss för. Därmed skulle en sådan händelse bli oväntad om den inträffade, och få oerhörda konsekvenser.

Den andra oväntade framtiden gäller den värld där kvinnor styr, här kallad Amazonia. Det som förr brukade kallas kvinnoemancipation är en mer än sekellång megatrend av minst samma

styrka och med lika stora konsekvenser som till exempel urbaniseringen, men en trend som män och kvinnor överlag synes helt blinda för. Kanske är det styrkan i de invanda könsrollerna, som för många är en hörnpelare i den personliga identiteten, som skapar denna blinda fläck. Andra ser nog trenden men anser att utvecklingen är så önskvärd och så försenad att man inte bör tala om den som en global megatrend, eftersom detta skulle kunna försvaga den politiska viljan att genom lagstiftning och upplysning verka för det som ännu kallas jämställdhet.

Syftet med denna skrift är att utan sidoblickar, och om möjligt utan blinda fläckar, beskriva processen som i förlängningen leder till Amazonia. Jag ska även ägna någon tanke åt vad detta skulle kunna medföra.

Kvinnoemancipationens historia och geografi

Kort om genombrottens när och var

När vi talar om kvinnoförtryck och emancipation har vi ofta för ögonen en bild av gammalt grymt mörker, med ett fortfarande dunkelt gryningsljus som skymtar i nära nutid och några enstaka riktiga ljusglimtar den allra senaste tiden. Den bilden är dock långtifrån helt sann. Kvinnor har inte varit likformigt förtryckta i alla samhällen under alla tidsepoker. Det finns perioder och platser där deras ställning och status varit mer eller mindre likvärdig med männens och någon gång kanske till och med bättre, även om de krigande och styrande amazonerna med ena bröstet bortskuret nog alltid varit mer myt än verklighet.

Allmänt kan sägas att fredliga samhällen varit mer benägna att ge kvinnor en bättre ställning än krigsbenägna. (En del debattörer och historieuttolkare skulle argumentera för det omvända orsakssammanhanget.) Det är emellertid lätt att föreställa sig att det som schablonmässigt ses som mäns egenskaper och dygder – exempelvis fysisk styrka och aggressivitet – är till större nytta när det finns yttre fiender att slåss emot. Trots detta var kvinnorna förhållandevis oberoende och mäktiga i en del mycket krigiska samhällen, som hos de skandinaviska vikingarna.

Huvudbilden är emellertid att kvinnor under de flesta tidsperioder och på de flesta platser varit underkastade män. Huvudmekanismerna för detta förtryck diskuteras senare i skriften.

I den västliga världen kom kvinnoemancipationen på allvar igång på 1800-talet, även om pionjärer som den engelska feministen Mary Wollstonecraft hade påbörjat sin mission tidigare. Hennes krav handlade framför allt om likvärdiga utbildningsmöjligheter för kvinnor (mer därom i kapitlet "Utbildning", sid. 23–31). Kvinnorättsrörelserna under 1800-talet och de första decennierna på 1900-talet hade två grundkrav. Det ena handlade om att förändra lagstiftning som reglerade kvinnors ställning inom äktenskapet och deras rätt att äga egendom. Sådana förändringar kom också till stånd, men bara mycket gradvis. I Storbritannien och USA började nya lagar så sakta befria kvinnorna ekonomiskt. Enskilda delstater i USA antog lagar som gav gifta kvinnor rätt att äga egendom oberoende av deras män (Mississippi 1839, New York 1848, Massachusetts 1854). I England fick kvinnorna likartade rättigheter genom en serie lagändringar och omtolkningar under sent 1800-tal. I Frankrike dröjde det till 1938 innan kvinnor kunde underteckna legalt bindande dokument, men de kunde fortfarande inte sälja egendom utan sina äkta mäns godkännande.

Kvinnornas legala ekonomiska frigörelse är en fortfarande pågående process om än i slutskedet. I ibland annat några afrikanska länder är lagar som syftar till att för första gången ge kvinnor lika rättigheter till egendom på väg att antas i parlament eller väntar på statsöverhuvudens underskrift.

Det andra grundkravet gällde rösträtt och valbarhet. Först med att ge kvinnor rösträtt var den lilla brittiska kolonin Pitcairn Islands 1838. I moderlandet England fick kvinnorna denna rätt först 1918 efter en intensiv kampanj av de så kallade suffragetterna. Dessa kom att stegvis radikaliseras och använde även våldsmetoder som mordbrand och sprängning av bland annat ett hus tillhörigt en parlamentsledamot och minister i en motvillig regering. I dag skulle suffragetterrörelsen riskera att klassas som terroristisk. När första världskriget kom ebbade rörelsen snabbt ut, och vid krigsslutet fick den som sagt sina huvudkrav genomförda. Vid den tiden kunde kvinnor redan rösta i flera amerikan-

ska delstater och brittiska kolonier, som Wyoming (1869), Utah (1870), Nya Zeeland (1893) och Australien (1902).

I de nordiska länderna var Finland – på den tiden en del av Ryssland – först (1906), följt av Norge (1913) och Danmark (1915). I Sverige antogs lagen om allmän och lika rösträtt för kvinnor och män och valbarhet till riksdagens andra kammare 1919. (Då det för män stagades att de måste ha gjort värnplikt för att få rösta, kan man säga att kvinnorna i Sverige fick allmän och lika rösträtt före männen. Bestämmelsen om fullgjord värnplikt togs bort 1923.)

Det första amerikanska presidentvalet där kvinnor kunde rösta ägde rum 1920. I länder som blev socialistiska under ledning av kommunistpartier gavs kvinnorna lika rösträtt i de nya konstitutionerna. I delar av Västeuropa, som Frankrike och Italien, infördes kvinnlig rösträtt först efter andra världskriget. En verklig eftersläntrare var Schweiz där kvinnor tilläts rösta i de nationella valen först 1971 och i den sista kantonen 1990.

I dag har kvinnor rösträtt i praktiskt taget alla FN:s nästan två hundra medlemsländer, men rätten att inneha politiska uppdrag är något mer begränsad. I många länder utan eller med bara formell demokrati innebär dock rösträtten inte någon reell makt för vare sig kvinnor eller män.

Manligt och kvinnligt vid olika tider och på några skilda platser

Bara fördomar?

I praktiskt taget alla kulturer och under alla tider i den dokumenterade historien har människor haft en klar uppfattning om vad som kännetecknar män och kvinnor – även vid sidan av de uppenbara fysiska skillnaderna.

I Kina utvecklades begreppen *yin* och *yang* under den tidiga Han-dynastin 207 f.Kr.–9 e.Kr. Enligt denna lära är *yin* och *yang* de motstående krafterna i universum. Tillsammans bildar de *Tao* – den universellt singulärt styrande principen. *Yin* representerar kvinnlighet och inkluderar företeelser som månen, fullbordan, kyla, mörker, materiella former och underdånighet. *Yang* står bland annat för manlighet, sol, skapelse, hetta och ljus, himmel och dominans. *Yin* och *yang* står alltid i motsats till varandra och en av dem dominerar ständigt, men de är också varandras förutsättning. Alla motsatser – hälsa och sjukdom, rikedom och fattigdom, makt och underkastelse – kan förklaras av den ena kraftens temporära dominans. Eftersom ingendera kraften dominerar för evigt kommer inget att bestå; allt förändras, ofta till sin motsats. Hälsa blir till sjukdom, rikedom till fattigdom och makt till underkastelse – eller omvänt.

Eftersom *yin* och *yang* inte kan existera utan varandra, har alla fenomen fröet till sin motsats inom sig – framgång förvandlas till misslyckande, styrka till svaghet, ljus till mörker. Ursprungligen var kvinnlighet en del av *yin* och manlighet en del av *yang*, men

med tiden har yin kommit att direkt representera det kvinnliga och yang det manliga. Således ses styrka, makt, temperament och initiativ – men också extremism och kortvarig förmåga till uppmärksamhet – som manliga egenskaper, medan svaghet, underkastelse och kyla liksom moderation, uthållighet och en önskan att göra färdigt och fullborda anses typiskt kvinnligt.

Tusen år senare var vikingarna en dominerande kraft i norra Europa. Även om historieböckerna huvudsakligen berättar om deras grymhet och framgångsrika erövring av ett område som sträckte sig från Irland till Ryssland (och deras misslyckade försök att erövra Konstantinopel), förutsatte deras livsstil att kvinnorna hade en betydande roll i skandinaviska samhällen. På kvinnorna föll mycket av ansvaret för gårdar och djur, slavar och barn under den avgörande sommarperioden när männen ofta var ute i härnad och när förråden måste fyllas inför den kommande vintern. Denna historiska bakgrund (eller myten om detta) ses ibland som en delförklaring till de skandinaviska kvinnornas starka ställning i dag.

Berättelser om mäns dåd och illdåd dominerar tidens litterära källor – från de isländska sagorna (från början muntliga och senare nedtecknade) till svenska runstenar och de ryska Novgorod-härs-karnas krönikor. Men kvinnorna är ingalunda helt frånvarande och det är slående att det som ansågs karaktärisera en god man och en god kvinna var så likartat: man skulle vara stark, arbetsam, släktkär, ordhållig och pålitlig. I förhållande till sin maka/make skulle en god man vara mild och en god kvinna foglig. Under ungdomsåren förväntades både pojkar och flickor vara läraktiga, medan pojkarna helst skulle vara modiga och ambitiösa och flickorna flitiga och kända. De förväntade skillnaderna verkar vara störst när det gäller dåliga egenskaper. En dålig man var feg, löpte amok, höll inte ord eller hade dåligt ölsinne. En dålig kvinna sprang med skvaller, försummade sina barn, hade dålig uppsikt över hushållet eller var grälsjuk. Kvinnornas förmåga att skapa nätverk och vidmakthålla goda grannrelationer var något som vikingarna uppskattade. "God kvinna ger goda grannar" var ett talesätt.

Ytterligare tusen år senare försökte psykologen John Gray i bestsellern *Män är från Mars, kvinnor är från Venus* lära män och kvinnor att leva tillsammans genom att medvetengöra dem om skillnaderna. Enligt honom är en mans självkänsla avhängig hans förmåga att producera resultat, medan en kvinnas är beroende av hur goda relationer hon har till andra människor. När en man har problem sluter han sig ("går in i sin grotta") och försöker lösa dem för sig själv, medan kvinnan pratar om dem med andra. En man försvarar sin frihet och sitt oberoende medan en kvinna kämpar för sin rätt att känna sig sårad och upprörd. När mannen pratar om ett problem söker han en lösning; när kvinnan gör det söker hon förståelse.

Inuiter och ursprungsbefolkningar på avlägsna Stillahavsöar har sina sätt att se på vad som är typiskt för kvinnor och män. Bland annat framhåller de kvinnors större förmåga och behov av att tala om känslor och deras sociala färdigheter, medan män ses som mer handlingskraftiga och fokuserade.

I dagens Västeuropa har studier i ett flertal EU-länder identifierat ett antal påståenden som en majoritet av kvinnor och män i alla åldersgrupper instämmer i. Bland dessa är: "Kvinnor är bättre på att göra flera saker samtidigt, män är mer inriktade på en sak i taget"; "Kvinnor pratar när de har problem, män är tysta"; "Män fungerar bättre i hierarkier, kvinnor fungerar bättre i platta organisationer"; "Män är bättre på att dra igång saker, kvinnor på att göra dem färdiga."

Mycket allmänt spridd är också bilden av män som mer aggressiva och våldsbenägna.

Det tycks alltså finnas en betydande samsyn mellan olika kulturer från olika platser och tider om vad som är typiskt för män och kvinnor. Visserligen uppfattar en del akademiker detta som sociala konstruktioner (ofta tillkomna i syfte att förtrycka kvinnor), men denna i stort sett gemensamma bild – vare sig den är välgrundad eller inte – påverkar vårt handlande och hur vi väljer i till exempel anställningssituationer.

Försvagade mekanismer för förtryck och kontroll

1. Råstyrka som maktmedel

Kan jag aga min fru för att hon ska hålla sig på mattan?

I dag är redan själva frågan provocerande i västvärlden: Kan jag aga min fru? Det skulle inte bara vara olagligt att utföra handlingen utan också socialt helt oacceptabelt. Om någon skulle nedlåta sig till att alls besvara en sådan fråga, skulle svaret bli något i stil med:

– *Absolut inte! Hur kan du ens tänka tanken?*

Men det har inte alltid varit så och är det inte heller i dag på de flesta håll i världen. För ett eller ett par sekel sedan skulle ett troligt svar från prästerskapet och betrodda män i samhället också i Skandinavien, Storbritannien eller USA kunnat vara:

– *Inte bara kan. Du bör!*

Att aga medlemmar i hushållet för att de skulle rätta sig efter mannens/familjefaderns vilja var inte bara hans rättighet, utan sågs som en skyldighet och en nödvändighet för att upprätthålla ordning och disciplin. Fysisk bestraffning i olika former ansågs vara det naturliga sättet att bekämpa lättja, slarv, slöseri, olydnad och allmän omoral, och det gällde tjänstefolk likaväl som hustrur och barn. Med notabla undantag för en handfull länder i Nordeuropa gäller detta fortfarande barnaga.

När ändrades denna attityd till hustrumisshandel och aga och varför? I Sverige, ett av de mer progressiva länderna i detta avseende, gav lagarna före 1734 mannen uttrycklig rätt att fysiskt bestraffa hustru, barn och tjänstefolk som han fann för

gott. I 1734 års lag omnämndes inte hustrun uttryckligen som någon som kunde och borde disciplineras på detta sätt, men hon undantogs inte heller. I en lag som antogs 1848 begränsades rätten att pryglä och piska till att gälla anställda pojkar under 18 år och anställda flickor under 16. I denna lag sades uttryckligen att också hustrun hade rätt att verkställa eller beordra sådan bestraffning av tjänstefolk. Den vanliga tolkningen, om än kanske inte lagstiftarnas intentioner, förblev att inskränkningarna i bestraffningsrätten bara gällde vuxna anställda och inte familjemedlemmar. År 1920 avskaffades husagan slutligt och 1979 förbjöds barnaga.

Common law – den traditionella rättsordningen i Storbritannien och USA – gav mannen rätt att slå sin hustru. Men runt 1870 slutade progressiva domare i USA att ta hänsyn till det aktuella lagrummet och började bedöma fall där kvinnorna varaktigt skadats av den fysiska bestraffningen som misshandel. I Storbritannien gjorde rättsväsendet inga ansatser att bestraffa hustrumisshandlare förrän en bit in på 1900-talet, men redan under viktoriansk tid (1837–1901) gavs kvinnor rätt till skilsmässa på basis av äktenskaplig grymhet. Fyrtio procent av de beviljade skilsmässorna i England under 1890-talet hade detta som angiven orsak.

I de flesta länder i Centraleuropa och Sydeuropa började lagar skydda kvinnor från att misshandlas av sina män efter första världskriget, men på många håll dröjde det till efter 1945 innan detta blev allmänt accepterad social standard. I de socialistiska länderna uteslöt den legala jämställdheten fysisk bestraffning makar emellan. De i sammanhanget relevanta delarna av lagstiftningen överlevde i sina huvuddrag kommunismens fall åren runt 1990.

I många andra delar av världen är det (år 2010) fortfarande mannens rätt att "disciplinera" sin hustru eller sina hustrur. Dock kan man även där denna praxis är vardag skönja tecken på en attitydförändring. Demokratier där kvinnor har rösträtt tenderar att lagstifta mot hustruaga även om – som fallet var under

mellankrigstiden på många håll i Europa – den sociala normen ofta släpar efter lagen och även om domstolarna i början sällan prioriterar dessa ärenden. Ofta blir det i praktiken frågan om ”bestående skador” som blir avgörande för om fallen tas upp i domstol. I strikt muslimska länder, där lagen inte skyddar kvinnorna från de äkta männens våld, har religiösa ledare – trots att Koranen (i likhet med Bibeln) accepterar företeelsen – i ökande utsträckning börjat tillhålla sina församlingsmedlemmar att bara tillgripa fysisk bestraffning som en allra sista åtgärd och då på ett sådant sätt att det inte efterlämnar några spår.

Således är det på många håll fortfarande en lång väg att gå. Men trenden är solklar: männen tillåts i allt mindre utsträckning använda sina större fysiska krafter för att underkuva kvinnorna.

2. Barnafödande

Från boja till hävstång

När biologer (av vilka författaren är en) tänker och talar om hur män och kvinnor är beskaffade, finns alltid könens olika roller vid reproduktion och tidig barnavård som en resonansbotten. Det som bäst gynnar artens förökning och överlevnad ses som fysiska och mentala karaktäristika, som evolution och naturligt urval gynnat och som därför kan förväntas förekomma allmänt. Även i många kulturella och religiösa sammanhang har kvinnors roll som mödrar ofta överskuggat deras övriga bidrag till samhällets fortbestånd och utveckling, medan i männens fall fadersrollen underordnats dessa övriga funktioner.

När graviditeter och omhändertagande av småbarn varit kvinnors huvuduppgift och svårundvikliga lott under huvuddelen av deras vuxna liv, har uppenbarligen andra ambitioner fått stå tillbaka. Mödraskapet blir, skulle man kunna säga, ett fängelse. Av den anledningen är möjligheten att kontrollera barnafödandet en förutsättning för att frigöra kvinnor för andra roller i samhället.

För att kontrollera barnafödandet behövs uppenbarligen metoder för att förhindra eller avbryta graviditeter. "Säkra perioder" i kvinnans menstruationscykler har varit kända sedan förhistorisk tid, men har inte nödvändigtvis varit något som gifta (eller ogifta) kvinnor kunnat utnyttja då de inte befunnit sig i en situation där de kunnat neka männen sex. Många mer eller

mindre säkra preventivmedel har använts i olika kulturer under olika tidevarv, ofta utan den manliga partners vetskap (då han kunde ha haft invändningar). Ofta bestraffades användning av preventivmedel strängt av såväl prästerskap som lekmän, som också försökte förhindra att kunskap om metoderna spreds. Även abortmetoder har varit kända länge, men de var sällan säkra och än mindre samhälleligt accepterade.

I detta avseende utgjorde mitten av 1900-talet en historisk vändpunkt, symboliserad av p-pillret. Säkra och pålitliga metoder för att förhindra graviditeter blev allmänt tillgängliga, prismässigt överkomliga och – till stor del – accepterade i samhället. Vid samma tidpunkt avkriminaliserades aborter i stora delar av världen. Nya lagar definierade fostret som "en del av kvinnans kropp" och gav henne därmed legal kontroll över det. Tillsammans med lagar som klassade även tilltvingad sex inom äktenskapet som våldtäkt och som därmed tog bort den äkta mannens rätt till sex när han hade lust, innebar detta att graviditet, barnafödande, spädbarnsvård och barnuppfostran gjordes till ett val, inte ett oundvikligt öde, för de flesta kvinnor i de flesta i-länder och många u-länder.

Barn är uppenbarligen absolut nödvändiga för ett samhälles fortbestånd. Således är kontroll av barnafödande ett ultimativt politiskt vapen. Inget samhälle kan bestå utan att säkerställa framtida generationer, vilket sist och slutligen innebär att samhället måste ge dem som kontrollerar nativiteten vad dessa begär för att hålla den på tillräckligt hög nivå. När kvinnorna fick kontroll över barnafödandet, fick de inte bara den individuella möjligheten att förverkliga andra ambitioner i livet. Kollektivt fick de också ett fast grepp om sina samhällens framtid.

3. Legala, sociala och kulturella spärrar

Från bundna fötter till glastak

Männens större fysiska styrka och kvinnornas roll som mödrar kan ses som biologiskt betingade faktorer bakom kvinnors underordnade ställning. Ovanpå dessa har en mängd legala, sociala och kulturella spärrar utvecklats i avsikt att undertrycka och diskriminera "det svagare könet". Spärrarna har varit av skilda slag i olika samhällen vid olika tidpunkter, men de har sällan saknats. De viktigaste av de diskriminerande lagarna avseende äganderätt, arvsrätt, rösträtt och valbarhet samt tillträde till undervisning tas upp i andra avsnitt i denna skrift. Till detta kommer på de flesta håll ett formellt yrkesförbud för kvinnor som militärer, poliser, brandmän och arbetare under jord eller vatten. Förbuden har som regel motiverats av de särskilda risker som är förknippade med dessa yrken och en officiell önskan att skydda kvinnor, men utgör likafullt en begränsning av kvinnornas yrkesfrihet. Trenden är dock klar: fler och fler länder avskaffar dessa lagar eller medger betydande undantag från dem. Numera finns kvinnliga poliser på de flesta håll och kvinnliga soldater i flertalet av FN:s medlemsländer.

Mer sällan lagstadgad men ofta starkt socialt påkallad är regeln att gifta kvinnor inte lönearbetar. Som allmän regel gäller den numera i ganska få samhällen, samtidigt som det på de flesta håll finns grupper av medelklass och med viss religiös övertygelse för vilka gifta kvinnors arbete utanför hemmet mot lön är oaccep-

tabelt. Denna typ av sociala regler har två komponenter. Den ena gäller kvinnan själv: Vill hon i strid med gällande konvention ha ett betalt arbete? Den andra gäller tänkbara arbetsgivare – de flesta uppenbarligen män – i dessa samhällsgrupper: Skulle de erbjuda henne något?

Det sistnämnda leder över till en i den rika världen mer dags-aktuell fråga som också har mindre tydliga gränser – det så kallade glastaket. Uttrycket avser en av karriärkvinnor ofta upplevd gräns över vilken de inte befordras just därför att de är kvinnor. Deras manliga kollegor och chefer ser det sällan så, utan menar att det slutligen är en fråga om erfarenhet, kompetens och förtroende. Ett särskilt tydligt exempel på problemet rör kvinnor i styrelsen för privatägda börsbolag och frågan om lagstiftning för att få en jämlik representation. (Noterbart i dagens svenska debatt är att inga liknande krav framförs för att stoppa diskrimineringen av ursprungsbefolkning, invandrare eller andra under-representerade grupper.)

Till den långa raden av åtgärder för att undertrycka och begränsa kvinnors även fysiska rörlighet hör de bundna fötterna, som många generationer kinesiskor inom över- och medelklassen plågades av. Formellt förbjöds detta 1912 (enligt vissa uppgifter 1911), men förbudet tillämpades bara i städerna. På landsbygden levde sedvänjan kvar tills kommunisterna under Mao Zedong på 1940-talet fick stopp på den i områden under deras kontroll.

Kvinnlig omskärelse eller könsstympning, som fortfarande praktiseras i många länder i Afrika, Mellanöstern och Asien, kan inräknas i samma kategori av socialt motiverade stympningar som begränsar kvinnors möjligheter och valfrihet. Intensiva ansträngningar görs av bland annat Världshälsoorganisationen (WHO) för att få slut på denna sedvänja, och bidragsmottagande länder, där bruket är lagligt, utsätts för starka påtryckningar från många givarländer. I vilken utsträckning könsstympning kommer att försvinna, och hur lång tid processen kommer att ta, är ännu öppna frågor. Jämfört med för femtio år sedan finns numera mycket färre länder och områden där kvinnlig omskä-

relse är vanligt förekommande, men det är antagligen ungefär samma antal flickor och unga kvinnor som årligen utsätts för detta på grund av folkökningen.

Det finns således fortfarande mycket att göra för att få bort i synnerhet sociala och kulturella, men också legala spärrar som förhindrar och försvårar kvinnors deltagande på lika villkor i alla aspekter av samhällslivet. Men trenden mot mer frihet för kvinnorna och mindre manlig kontroll är otvetydig, långvarig och stark.

Utbildning

I framtiden blir kvinnorna de välutbildade

Kråkspark blev ett välbekant ord sedan det tagits in i högskoleprovet i Sverige. Det kom med sedan man under provets första år funnit att pojkar fick bättre resultat än flickor och sedan feministerna argumenterat att proven hade en slagsida åt "manliga" intressen som sport och motorfordon. Trots att detta inträffade för endast några decennier sedan är problemet och analysen helt inaktuella i dag. Flickorna presterar numera rutinmässigt bättre än pojkar på högskoleprovet, och varken syslörd, sport eller motorfordon är särskilt könstypiska intresseområden.

De kvoterings av högre utbildning som genomfördes i viss utsträckning i Sverige på 1980-talet för att säkerställa att åtminstone ett minimiantal unga kvinnor kom in på mansdominerade utbildningslinjer hjälper i dag i högre grad unga män att få plats vid sidan av bättre meriterade kvinnliga studenter. Den politiska logiken (se kapitlet "Politisk makt", sid. 43–46) säger att detta tillstånd inte kommer att bli bestående; kvoteringen kommer att avskaffas.

En radikal förändring har alltså skett sedan Mary Wollstonecraft i slutet av 1700-talet pläderade för kvinnors rätt till utbildning. Hon var född i London som dotter till en hand- och näsduksvävare, och blev en tongivande radikal debattör och tidig feminist. Vid 25 års ålder, då hon fortfarande var ogift, startade hon tillsammans med en syster och en väninna en skola för

unga kvinnor i Newington Green. Systrarna och deras väninna blev snabbt besvikna på sina elevers förmåga och intresse av att tillgodogöra sig undervisningen. Förklaringen som de tyckte sig finna var att de unga kvinnorna redan förslavats genom sin sociala träning och genom sin underdånighet mot män.

I sin lilla skrift *Thoughts on the Education of Daughters* från 1787 utvecklade Wollstonecraft dessa tankar och hävdade att kvinnor till sin natur var lika rationella som män och inte mindre kapabla till intellektuella prestationer. Tre år senare utkom hennes viktigaste skrift: *A Vindication of the Rights of Women*. Den har sin givna plats i idéhistorien som uttryck för en radikal syn på jämlikhet och jämställdhet och hon argumenterar här för rätten till utbildning oavsett kön och inkomst.

På den tiden var skolutbildning i större delen av Europa förbehållet pojkar från välbärgade familjer, samt en och annan överklassflicka. Enstaka individer med tur och fallenhet lyckades på egen hand lära sig läsa och kunde – om de fick tag i böcker – skaffa sig viss bildning som autodidakter, så som Mary Wollstonecraft gjort. Organiserad utbildning gavs ofta i hemmen av guvernanter och här slank en och annan flicka med när hennes bröder undervisades. De formella skolorna hade ofta prästkarriär i sikte och här var barriärerna för flickor som regel oöverstigliga.

Ett undantag utgjorde Frankrike vid tiden närmast efter revolutionen 1789. Här kopplades skolor för en kort tid loss från kyrkan och öppnades för barn, inklusive flickor från alla samhällsklasser. Även Preussen och Österrike utgjorde undantag. Där fanns sedan 1763 respektive 1765 lagar som sade att alla barn mellan sju och femton års ålder (utom den jordägende överklassens barn) måste gå i skola. Dessa skolor hade som främsta uppgift att fostra lydiga medborgare och att ersätta föräldrarnas auktoritet med överhetens, samt att utbilda barnen till arbetare i den tidiga industrin. De kallades ofta spinnskolor och fungerade som skolor på morgonen och som spinnerier med barnarbetare på eftermiddagen.

I andra av dåtidens ledande kulturer var situationen likartad eller sämre för flickornas del. I Kina, där Qing-dynastin och Kejsar Jiaqing härskade vid denna tid, fanns förvisso mäktiga men knappast välutbildade kvinnor. Den mest kända är kanske Ching Shi som under 1800-talets första decennium ledde den mäktigaste piratflotta som världen skådat. Hon omtalades av brittiska amiralitetet som "Sydkinesiska havets skräck". Efter att ha accepterat en amnesti blev hon för en tid minister och lär ha argumenterat för att flickor borde lära sig räkna. Själv kunde hon det uppenbarligen, och förvaltade under återstoden av sitt liv sin privatförmögenhet väl. Stora delar av den var placerad i en bordellkedja som inkluderade det etablissemanget där hon själv hade arbetat när hon mötte sin man, piraten, vars flotta hon sedan ärvde och utvecklade.

I Kina var det, till skillnad mot i Europa, inte främst hos överklassen och bland prästerskapet man fann boklig bildning. I stället var det bland statstjänstemän som de konfucianska bildningstraditionerna vägde tungt, och snart sagt varenda post fordrade avlagda krävande examina. För detta fanns ett välutbyggt skolsystem som alla officiellt hade tillträde till oavsett inkomst – om man klarade inträdesprovet, kunde försörja sig under studietiden och var pojke. I realiteten var det söner till statstjänstemän som skolades att bli statstjänstemän, inklusive lärare. Flickorna hölls i stor utsträckning inne i hemmen; de fick sina fötter bundna och därmed också sin fysiska rörlighet beskuren.

Frågan om kvinnors ställning i den arabiska världen före islam och effekterna av den nya gemensamma religionen är föremål för en alltfjämt pågående kontrovers.

Rimligen fanns stora skillnader mellan olika arabiska stammar och samhällen. De gemensamma normer som följde islam gjorde det bättre för kvinnor på vissa håll och sämre på andra. Vad gäller rätten till utbildning synes dock den nya religionen överlag ha medfört en mer positiv syn på kunskap. Många stycken i profetens hadithar talar om detta – till exempel "Att

söka kunskap är varje muslims skyldighet – man eller kvinna”; ”Sök kunskap från vaggan till graven!”; ”Den fader, som utbildar sin dotter väl, kommer till paradiset”; ”En mor är en skola. Om hon är bildad blir hela folket bildat.”

Religionens positiva syn på kvinnors utbildning och kunskap konfronterades dock med samhällen där kvinnans ställning var starkt underordnad. Profetens uppmaningar i detta avseende fick med tiden ofta en undanskymd ställning i förkunnelsen eller gavs en mycket snäv innebörd vad gäller typen av kunskap.

Den relativa enhetligheten i den religiösa förkunnelsen i början luckrades så småningom upp, och när 1700-talet var på väg att bli 1800-tal fanns inom islam en mångfald grupperingar med olika religionstolkningar också inom huvudgrupperna sunniter och shiiter. Inom sunni fanns rättsskolorna Hanafi, Maliki, Shafi och Hanbali som hade olika syn på kvinnans ställning, med den saudiska wahhabismen som en särskilt restriktiv rörelse. Bland shiiterna dominerade rättsskolan Jafari, och ismailiter, nizariter och druser var rörelser med skiftande syn på kvinnor och deras utbildning.

Till denna splittrade och komplexa bild hör också tidens imperier och deras inflytande. De engelska och franska kolonialmakterna hade olika inställning till utbildning av infödda i territorierna de behärskade, som exemplen Marocko och Pakistan (före 1947 en del av Indien) illustrerar. Ottomanska imperiet hade sina egna, helt annorlunda, utbildningsprioriteringar, men under rikets fortgående förfall på 1800-talet stängde flertalet skolor. Gemensamt för tidens stormakter var dock deras ointresse av att utbilda kvinnor.

Indien med sina många kulturer och folkslag och sina oerhörda skillnader mellan de superrika härskarklasserna och de fattiga massorna var antagligen såväl sämst som bäst vad gäller kvinnors möjligheter att få utbildning. Om en flicka tillhörde någon av de allra rikaste familjerna var chansen god att hon fick både boklig och kulturell bildning. I en stor del av samhällets bottenkikt var det helt otänkbart. Pojkarnas möjligheter var

något bättre men den stora bilden var densamma även för dem.

Aztekerna lär ha varit först med idén om lagstadgad skolundervisning, som då gällde alla pojkar upp till 16 års ålder. I Europa var som sagt Preussen och Österrike pionjärer. Under första hälften av 1800-talet följde flertalet länder i Europa samt delstater i USA efter. Lagstadgad skolundervisning och folkskolans införande var det som på allvar bröt upp den gamla utbildningsstrukturen. På en generation blev läskunnigheten allmän hos båda könen, även om till exempel folkskolans genomförande i Sverige 1842 inte innebar att alla barn genast började i folkskola. Fem år senare gjorde ungefär hälften av dem det. De allra sämst ställda ansåg sig inte ha råd att undvara barnen som arbetskraft, och i den mån samhället tvingade barnen till skolan var det ofta till särskilda fattigskolor. Bättre bemedlade föräldrar satte sina barn i privatskolor för att de skulle slippa beblanda sig med pöbeln.

Först i början av 1900-talet omfattades över 90 procent av alla barn av folkskoleundervisningen. I Sverige och i andra länder med likartade system hade skolornas uppgift gradvis blivit mer av att lära barnen grundläggande färdigheter som att läsa, skriva och räkna, och mindre av att inpränta underdånighet och respekt för överheten. Starka nationalistiska inslag i bland annat ämnena historia och geografi var dock regel snarare än undantag, och religionsundervisningen syftade till att fostra goda katoliker, lutheraner eller kalvinister, beroende på landets statsbärande religion.

Flickorna fick del av den stadgade skolundervisningen, om än ofta i särskilda flickskolor, men det innebar inte att all högre utbildning öppnades. Visserligen accepterade världens äldsta universitet – i Bologna, Italien – kvinnliga studenter redan från och med 1100-talet, men det var mycket länge ett undantag. Birkbeck University of London antog de första kvinnliga studenterna 1830 – hela hundrafemtio år innan mansbastionen Merton College vid Oxford University föll. Berkeley Campus vid California

University skrev in sina första kvinnor 1870, Uppsala universitet 1872, University of Pennsylvania 1877, Universitetet i Wien 1897, Moskvauniversitetet 1917, Georgia Institute of Technology 1952, Harvard Divinity School 1955 och Princeton University 1969.

En orsak till universitetens senfärdighet var att flickorna som grupp inte presterade lika väl som pojkarna i skolorna förrän under 1900-talets senare del. Detta syntes bekräfta fördomen att kvinnor inte var ägnade för intellektuella aktiviteter – en favorittes bland dåtidens patriarker. Givet flickornas bättre skolresultat i dag kan man fråga sig varför de presterade sämre förr och varför endast enstaka flickor gjorde sig gällande som stjärnelever. Det var samma fråga som Mary Wollstonecraft och hennes syster ställt sig på 1780-talet, och deras svar kan ha varit av betydelse i nästan två hundra år ytterligare. De ansåg att flickorna redan förlorat både förmågan och viljan att ta till sig kunskap då deras sociala träning i underdånighet mot män de facto förslavat dem. Lite mildare uttryckt: i ett samhälle där flickor inte förväntas studera, där de knappast får beröm för goda resultat och där kvinnliga förebilder i intellektuella yrken i stort sett saknas, ska det till en sällsynt personlig drivkraft för att en flicka ska ägna sig åt allvarliga studier. Få gjorde det.

Det är också värt att konstatera att lärarna under 1800-talet och början av 1900-talet som regel var män – utom i flickskolorna. De tillämpade oftast undervisningsmetoder mer anpassade för busiga pojkar än för snälla flickor, och dessutom var innehållet i undervisningen, vid sidan av de mest basala färdigheterna, anpassat till vad pojkar kunde behöva i sina framtida yrken.

Steg för steg kom emellertid kvinnorna att dominera läraryrket. Det började med de lägsta klasserna och spred sig sedan långsamt uppåt. I dag dominerar kvinnorna helt bland lärarna i hela den obligatoriska skolan i Europa och USA/Kanada. En liknande utveckling, som inte hunnit lika långt, är på gång i de stora asiatiska länderna och i Latinamerika.

Det finns en viss parallellitet mellan den ökande andelen kvinnliga lärare och flickornas förbättrade skolresultat. Om det

finns ett direkt orsakssamband är det säkerligen komplext och bestående av många komponenter, av vilka några – förebilder och undervisningsmetoder – berörts ovan. Flickornas prestationer överträffade pojkarnas först i småskolan och på lågstadiet. Under en period brukade man säga att flickorna mognar fortare och klarar sig bättre i början, men att pojkarna så småningom kommer ikapp och går om. Så är det fortfarande på vissa håll, främst i u-länder. I OECD-länderna består numera flickorna övertag under hela skoltiden.

Ett annat sätt att se på flickornas avancemang är utifrån ämne. Språk var det första område som flickorna kom att dominera (efter specialämnena som syslöjd och hemkunskap). Därefter följde samhällskunskap och biologi samt senare kemi, medan fysik och matematik länge förblev länge pojkarnas område och är så fortfarande på många håll i världen. Ett intressant undantag är Italien där flickors fysikintresse länge varit större än i de flesta andra länder och där det också länge funnits framstående kvinnliga forskare och förebilder.

Vad vi numera bevittnar är hur de duktiga flickorna blir alltmer dominerande också på de högre utbildningarna. Könskvoteringar till universitetsutbildningar, i den mån de förekommer, gynnar i dag de unga männen minst lika mycket som de unga kvinnorna. Även här var språk, litteratur och konst ämnena som tidigt dominerades av kvinnliga studenter. För femtio år sedan kallades dessa kurser förlovningskurser av akademiska lärare i mansdominerade ämnena; de antog att de unga kvinnorna bara fördrev tiden med studier i väntan på en förlovningsring.

Den fortsatta utvecklingen liknar skolans: humaniora och samhällsvetenskaper, medicin, biologi och kemi får kvinnodominans och kvarvarande mansbastioner finns inom matematik, fysik och teknik.

Samspelet mellan ökad andel kvinnliga lärare och flickors bättre betyg, som möjligen kan skönjas i skolan, gäller dock inte på samma sätt vid universiteten. På de flesta håll i världen dominerar männen fortfarande stort bland universitetslärarna. För femton

år sedan var andelen kvinnliga professorer i Sverige 7 procent – i dag är den strax över 20 procent. En fortsatt låg andel alltså men ändå en mycket snabb ökning. Delvis är ökningen tillkommen genom nya kriterier för vilka som tituleras professorer och därför att statsmakten ålagt universiteten jämställdhetsmål.

I universitetsvärlden är det dock tydligt att de kvinnliga studenterna kommit att dominera innan mansdominansen bland lärare och professorer nedmonterats.

I Skandinavien, som i mångt och mycket leder denna utveckling, utgör unga kvinnor majoriteten av universitetsstudenterna sedan mer än ett decennium. De lyckas också bättre än de unga männen såtillvida att färre kvinnor avbryter studierna utan examen och färre kommer efter tidsmässigt. Sålunda var 66 procent av dem som förra året utexaminerades från svenska universitet och högskolor kvinnor.

I övriga Europa samt i USA och Kanada utgör kvinnorna ungefär hälften av studentpopulationen. Andelen har ökat stadigt med ungefär en procentenhet om året under det senaste kvartsseket och det finns inga tecken på att ökningstakten skulle avta.

Denna starka trend, med ökande andel kvinnor bland de universitetsutbildade, finns inte bara i västvärlden. I Kina, där revolutionen 1949 gav flickorna tillgång till skolundervisning, är 45 procent av studenterna vid universiteten kvinnor – 55 procent vid de polytekniska instituten/tekniska universiteten – trots att andelen flickor i årskullarna är klart under 50 procent beroende på selektiva aborter.

Indien fick sitt skolsystem i arv av den brittiska kolonialmakten som på hemlandets modell inrättade skolor, främst för pojkar, med inriktning på att utbilda de horder av lägre tjänstemän som kolonialmakten behövde på subkontinenten – liksom i Afrika. Efter självständigheten byggdes systemet ut utifrån samma brittiska grundmodell till att omfatta de flesta pojkar och en huvuddel av flickorna.

En viktig brytpunkt för både utbildning och nativitet är att flertalet indier i dag ser välutbildade barn som en bättre försäk-

ring för ålderdomen än den klassiska lösningen, många barn. De ungas utbildningsnivå ökar snabbt och flickornas ökar snabbast, samtidigt som barnafödandet sjunker. Alltjämt är analfabetismen bland kvinnor mycket högre än bland män, men på universiteten är andelen kvinnor väl över 40 procent och ökar med en procentenhet om året eller mer.

I Japan dominerar de manliga studenterna fortfarande, särskilt vid prestigeuniversiteten, men bland det stora antal japaner som i dag studerar utomlands, främst i USA, Storbritannien och Tyskland, utgör de unga kvinnorna flertalet.

Den muslimska världen är fortsatt heterogen. I Iran är väl över hälften av universitetsstudenterna kvinnor, i Indonesien och Malaysia närmar den sig hälften. I andra muslimska länder är siffrorna inte lika höga, men andelen kvinnor på universiteten är starkt ökande. Särskilt i de arabiska och afrikanska länderna finns dock alltjämt stora problem med kvinnlig analfabetism och bristande skolundervisning för flickor.

Kvarstående problem till trots är den globala trenden fortsatt mycket stark – flickor och unga kvinnor tar in det utbildningsförsprång som pojkar och unga män har haft och går om. I framtiden blir kvinnorna de välutbildade.

Löner och jobb

Kommunikationsförmåga efterfrågas

Kvinnors löner är lägre än mäns sett över hela arbetsmarknaden i alla länder som har officiell lönestatistik. Den genomsnittliga kvinnolönen per arbetad timme varierar mellan knappt 50 procent och drygt 90 procent av männens lön. Sett till total inkomst är skillnaden ännu större, då männen i genomsnitt i alla samhällen yrkesarbetar fler timmar i veckan och under fler år av livet.

Den största förklaringsgrunden till dessa skillnader i timlön är olika utbildningar och yrkesval, men även om man korregerar för detta kvarstår genomsnittliga löneskillnader. På många håll i den rika världen är förklaringen till denna skillnad mellan män och kvinnor med samma utbildning och yrke en het debattfråga. I fattiga u-länder, där skillnaden ofta är större, hörs mindre om detta.

En del menar att detta är ett entydigt uttryck för diskriminering. Andra anser att skillnaden huvudsakligen beror på att kvinnor och män gör olika karriärval – till exempel i valet mellan offentliga arbetsgivare (som regelmässigt betalar mindre) och privata arbetsgivare; mellan att vara hemma med små barn vilket ger färre års arbetserfarenhet; samt mellan trygga och mer riskfyllda arbeten och arbetsgivare. Till den senare slutsatsen kom bland annat en studie som National Science Foundation gjorde av löneskillnaden mellan manliga och kvinnliga heltids-

arbetande ingenjörer i USA – den uppgick till 13 procent medan den totala löneskillnaden mellan män och kvinnor i landet vid samma tidpunkt var dubbelt så stor. Vidare regressionsanalyser i studien (som inkluderade variabler som arbetserfarenhet, vidareutbildning, offentlig eller privat arbetsgivare och delstat) visade sig förklara hela löneskillnaden mellan amerikanska ingenjörer.

Med största sannolikhet gäller dock inte samma förklaring i alla yrken i alla länder. Det vore fånigt att hävda dels att lönediskriminering inte förekommer, dels att val som berör balansen mellan arbetsliv och privatliv inte spelar roll någonstans.

Överallt gäller dock att de genomsnittliga löneskillnaderna minskar mellan män och kvinnor. Huvudsakligen beror detta på att skillnaderna i utbildning och yrkesval krymper, men i den rika världen även på lagar och förordningar som stadgar likalönsprincipen.

Vid sidan av löner finns en annan fråga av avgörande ekonomisk betydelse: förvärvsfrekvensen. Den har traditionellt varit mycket högre bland män än bland kvinnor. Före andra världskriget utgjorde kvinnor runt eller under 10 procent av de förvärvsarbetande i USA och många europeiska länder. Förra året, när den ekonomiska krisen slog till på allvar, blev historisk i USA – kvinnorna utgjorde nu för första gången mer än hälften av de anställda. Trenden mot ökande kvinnligt lönearbete är stark även globalt, även om förvärvsfrekvensen i många konservativa u-länder fortfarande befinner sig på samma nivå som i Europa och Nordamerika under mellankrigstiden. Det enda området där kvinnors förvärvsfrekvens sjunkit de sista decennierna är i de forna socialistiska länderna i Central- och Östeuropa.

När mäns och kvinnors utbildningsnivå blir mer och mer lika, och när även deras yrkespreferenser blir det, kan det vara intressant att titta på vilka kvalifikationer vid sidan av utbildning och yrkeserfarenhet som arbetsgivare särskilt efterfrågar, eftersom detta kan ge en bild av framtida löner och av chanser att få jobb.

En titt på jobbannonserna i *Dagens Nyheter* under tidigt 1950-tal, mitten av 1970-talet och början av 2000-talet visar en markant skillnad vad gäller vilka kvalifikationer som arbetsgivare söker efter – vid sidan av de jobbspecifika kraven. För ett drygt halvsekel sedan var "stark", "frisk", "ordentlig" och "ärlig" nyckelord. Ett kvartssekel senare skulle man vara "ambitiös", "självgående", "initiativrik" och "kundorienterad" för att ha goda chanser att få ett jobb, och i dag ska man vara "samarbetsinriktad", "serviceinriktad", "målorienterad" samt en "lagspelare" försedd med "social och emotionell intelligens".

Förvisso är det inte samma typer av jobb som utannonseras, så utvecklingen fram till i dag visar inte bara arbetsgivarnas förändrade prioriteringar och uppfattningar om vilka kvalifikationer som är mest önskvärda. Den berättar även om arbetsmarknadens förändring i en ekonomi som gått från industriell till postindustriell. Det är också sant att sociala konventioner spelar en roll. I dag skulle en del av 1950-talets önskade kvalifikationer inte anses politiskt korrekta i en arbetsplatsannons.

Tittar man i det övre segmentet av den internationella arbetsmarknaden, till exempel i annonser i den brittiska tidningen *Economist*, finner man en liknande bild av vilka kvalifikationer som är önskvärda vid sidan av hög utbildning och god yrkeserfarenhet. Den framgångsrika kandidaten ska ha excellenta färdigheter inom kommunikation och nätverksbyggande, vara en lagspelare och en ledare (ofta båda på samma gång) samt en strategisk tänkare med blicken på kundnyttan.

Mary Strong som leder den amerikanska grenen av ett internationellt headhuntingföretag sammanfattar: "Det är helt klart att förmåga att kommunicera, nätverka och samarbeta är de mjuka kvaliteter som är mest eftersökta. Det placerar kvinnorna i första ledet för många – faktiskt de flesta – jobb."

Finländaren Timo Seppälä som har ett liknande arbete i Moskva håller helt med: "Jag tar kvinnor till de flesta jobb närhelst jag hittar några. De kanske inte alltid är storartade men det är väldigt sällan de misslyckas helt och hållet." Han fortsätter

med sina erfarenheter från Sovjetunionen före dess kollaps och innan han kom till sitt nuvarande arbete. "Företaget där jag jobbade då sålde maskiner till pappers- och massafabriker. Vi installerade dem också och startade upp produktionen. Liksom hemma låg den sovjetiska cellulosaindustrin ute på vischan och i småstäder. Det var solklart: Sovjetunionen fungerade bara – i den utsträckning den nu gjorde det – tack vare kvinnorna. På det hela taget gjorde de vad de skulle och gjorde färdigt de jobb de fått sig tilldelade. Inte alltid i tid men ändå. Männen å andra sidan tillbringade sin tid med att supa eller intrigera. Som arbetare var de totalt opålitliga. Jag önskade ofta att jag hade haft tillåtelse att ha bara kvinnliga arbetare."

I Shanghai arbetar herr Son för ett taiwanesiskt företag med produktion i fyra fabriker på det kinesiska fastlandet. "Våra arbetare ska vara flinka med händerna", säger han. "De ska vara snabba och – ännu viktigare – uthålliga. Vi vill att de ska vara blyga och lite försagda – inga bråkmakare! Mer än 90 procent av våra arbetare är kvinnor. Också i outletbutikerna, där vi säljer produkterna, har vi mest kvinnor anställda. De är bättre på att känna av vad kunderna vill ha och har råd med."

Ett franskt headhunting- och bemanningsföretag konstaterar att de tvingats revidera och omstrukturera sina register över experter, lovande managers och kandidater till styrelseposter de allra senaste åren. "Vi hade tidigare 95 procent män i våra register, men det matchade på inget sätt efterfrågan", säger den ny-tillträdde direktören. "Första, andra och tredje prioritet nu för alla typer av organisationer och positioner är kvinnor. Vi listar numera lovande kvinnliga kandidater redan när de är så unga som under trettio år. Män brukade komma in på våra listor över kandidater för höga positioner först vid drygt fyrtio års ålder, men suget efter kvinnor är nu så starkt att erfarenhet har blivit ett andra rangens kriterium."

Direktören förklarar att det finns flera faktorer bakom detta intresse för kvinnor. En är politisk. Det finns ett starkt tryck från parlament och regeringar på alla typer av organisationer att ha

kvinnor i framträdande och synliga positioner. ”Till och med de politiska partierna själva kommer till oss för att få hjälp att fylla på sina kadrar med kvinnor.”

En andra faktor är den nya betoningen på mångfald i styrelser och managementteam. Den har till stor del uppkommit som svar på globaliseringen. Detta är till stor fördel för kvinnorna eftersom det första steget mot mångfald vanligen handlar om kön – senare kommer etnicitet och slutligen, kanske, ålder. Ofta försöker man slå flera flugor i en smäll genom att finna en ung kvinna av exotiskt ursprung.

En tredje faktor är att många företag kommit till insikt om att majoriteten av deras kunder är kvinnor, och att kvinnor sannolikt är bättre på att förstå och förutse sina medsysstrars drömmar och önskemål än män är.

En fjärde faktor – och en mycket viktig sådan – är utbildning. Formell utbildning håller på att ersätta yrkeserfarenhet som grund för avancemang i takt med att utvecklingen går fortare och fortare och gamla regler och erfarenheter snabbt blir föråldrade. Det är också betydelsefullt att dagens högre utbildning i så mycket högre grad än förr är skraddarsydd för företagets behov. Och när det gäller utbildning sopar de unga kvinnorna mattan med sina manliga medtävlare.

Så bilden som framtonar är dels att utbildning vinner i tyngd som befordringsgrund på bekostnad av yrkeserfarenhet, dels att kvinnorna är på väg att bli de bättre utbildade. Samtidigt är de ”mjuka” kvaliteter som arbetsgivare i allt högre grad söker av sådant slag som i många kulturer och tider ansetts vara typiskt kvinnliga.

Rikedom och makt

Den ekonomiska makten byter kön

Vid sidan av politisk makt är ekonomisk makt en av hörnstenarna i maktens boning. Det mest slående med denna makt är hur koncentrerad den är och i hur hög grad den ärvs. När värdet av privatägda företag och utländska tillgångar räknas in (vilket Statistiska centralbyråns officiella statistik inte gör) äger den rikaste procenten svenskar över 30 procent av den totala privata förmögenheten i landet. Det är strax under vad USA:s rikaste äger av det amerikanska privatkapitalet, och är en rimlig skattning av hur det ser ut globalt.

Andelen av privata förmögenheter som skapats genom arv har varierat under det senaste seklet men har hela tiden legat i intervallet 30–50 procent. De stora skillnaderna vad gäller förmögenhet finns alltså mellan de mycket rika och alla andra – inte mellan män och kvinnor. Likafullt är ekonomin ett område där kvinnor historiskt varit diskriminerade. Kvinnors löner och förmögenheter har traditionellt varit lägre än mäns, och sedan suffragetternas dagar är ekonomisk likställdhet ett hett eftersträvat mål för feminister.

Det finns en livskraftig myt som säger att blott en procent av den globala förmögenheten ägs av kvinnor. Det är högst tvivelaktigt om detta någonsin varit sant, eftersom det nästan alltid funnits enstaka kvinnor i makteliten, till exempel drottningar, som varit mycket rika i fattiga och ojämlika samhällen. Troligen

har en handfull av dem tillsammans alltid ägt mer än den enda procenten.

I dag är detta en grav underskattning i globalt perspektiv, vilket man kan visa med några siffror från USA och EU. Dessa länder svarar tillsammans för ungefär hälften av mänsklighetens förmögenheter. I USA äger kvinnorna strax över 50 procent och i EU drygt 40 procent av förmögenheterna. Den globala andelen mäts således i tiotals procent och inte i ental. När myten om det enprocentiga kvinnliga ägandet upprepas, som Sida gjorde under en kampanj 2006, är det uppenbarligen ett försök att stödja krav på politiskt önskvärda förändringar. Om man slopar ordet global och i stället riktar sökarmen mot något begränsat område och någon särskild samhällsklass, kan kanske kvinnors andel av förmögenheten än i dag vara så låg att den mäts i entals procent.

I sekelperspektiv är ägande och förmögenheter områden där kvinnornas framsteg varit mycket påtagliga, även om det i dagsläget föreligger mycket stora skillnader i deras ekonomiska situation i olika delar av världen. Om ett medelvärde alls är meningsfullt så skulle den globala andelen av privatägt kapital som ägs av kvinnor ligga någonstans vid drygt 30 procent. Således är kvinnor i medeltal missgynnade när det gäller ägande. Man kan dock konstatera att ju mer tekniskt och ekonomiskt avancerat landet är, desto bättre är kvinnornas situation vad gäller ägarandel av förmögenheter. I USA är andelen över hälften, i Skandinavien nära 45 procent och i hela EU runt 40 procent. I Kina är information om privat ägande fortfarande politiskt känslig, och de officiella uppgifterna är få och osäkra. Utländska banker med verksamhet i Kina uppskattar att runt en tredjedel av de nya privata rikedomarna tillhör kvinnor. Den rikaste personen i landet är enligt mediauppgifter en kvinnlig entreprenör som gjort sig sin förmögenhet på pappersåtervinning.

I Indien är situationen värre. Tradition och vissa lagar diskriminerar mot kvinnligt ägande och mönstret består till stora delar också i dag. Liksom i Kina saknas tillförlitlig statistik över förmögenheter, och delar av den befintliga är baserad på familjer

och inte på individer. Utländska observatörer uppskattar kvinnornas ägarandel till mellan 10 och 20 procent av förmögenheterna, och den är dessutom koncentrerad på få händer. Mycket stora delar av kvinnokollektivet är egendomslösa.

Det sägs ofta att de fattigaste afrikanska länderna och de rikaste arabiska också är sämst vad gäller kvinnors ägande. Enligt Saudi Consultative Council, ett högnivåråd till landets kung, utgör dock kvinnors förmögenheter hälften av det privatägda kapitalet i Saudiarabien. Landets ledande bank skattar de saudiska kvinnornas andel av banktillgodohavanden till 17 procent, av fondkapital till 20 procent och av fastigheter till 40 procent, vilket sammantaget skulle betyda en tredjedel av dessa tillgångar.

För snart hundra år sedan diskuterade Bertram Russell förutsättningarna för en demokratisering av makten – den politiska och ekonomiska. Med detta menade han främst att tillgången till makt, eller tillträdet till maktens boning, skulle bestämmas av andra faktorer än arv. Det är intressant hur utvecklingen gått i olika riktning vad gäller dessa två maktkomponenter. Den globala politiska makten ligger i dag till en mycket ringa del i ärvda positioner och hos ämbeten som kungahus och adel. Den ekonomiska makten, som den uttrycks i förmögenheter, ärvs däremot i samma omfattning i stort sett – cirka 50 procent – då som nu.

Andelen av förmögenheterna som ärvs respektive förvärfvas på annat sätt varierar dock betydligt mellan länder och tider. Ju mer stabil den politiska och ekonomiska situationen är, desto större är den ärvda andelen. Således är industrialiseringen på 1800-talet, depressionen på 1930-talet, de två världskrigen samt senare tiders tjänste- och IT-revolution perioder då de ärvda förmögenheternas andel av de totala minskat i Europa och Nordamerika.

I Ryssland och Kina har naturligtvis de kommunistiska revolutionerna och kapitalismens återkomst gjort att det finns få, och små, ärvda förmögenheter men stora nyförvärvade förmögenheter. I Indien möblerade kolonialismen om förmögenhetskartan såväl när den infördes som när den avskaffades.

IT-revolutionen har gett nya indiska entreprenörer chansen att bygga betydande förmögenheter, även om "gamla" pengar och rika familjer fortfarande betyder mycket.

Dessa faktorer är av stor betydelse också för kvinnors andel av den samlade förmögenheten. I generella termer har kvinnor i Europa och Nordamerika fått en större del av sina förmögenheter genom arv än män har. Detta beror huvudsakligen på två faktorer. Den ena är att välbetalda jobb och entreprenörskap i huvudsak varit förbehållna män. Följaktligen har det varit få kvinnor förunnat att förvärva förmögenheter genom affärs- och yrkesverksamhet. Den andra faktorn är att kvinnor ärver betydligt mer än män, inte som döttrar utan som änkor. Kvinnor i västvärlden är oftast yngre än sina män och lever längre, vilket innebär att det är regel snarare än undantag att änkor ärver sina avlidna män – och att det finns få änklingsor som ärver.

Detta mönster gäller också i Latinamerika, men i mycket mindre grad i Asien, Mellanöstern och Afrika där döttrar oftast har sämre arvsrätt än söner och där änkor har en svagare ställning än barnen efter mannens död.

Vid sidan av arv har äktenskap och skilsmässor, i synnerhet i USA, varit mekanismer genom vilka delar av förmögenheter överförts till kvinnor. Beräkningar pekar på att över 10 procent av amerikanska kvinnors förmögenheter tillkommit när de gift sig med rikare män. Dessutom har nästan 5 procent överförts vid skilsmässouppgörelser.

Globalt uppskattas kvinnors förmögenhet till cirka hundra biljoner svenska kronor, eller en knapp tredjedel av den totala privatägda förmögenhetsmassan. Om man antar att motsvarande andel för hundra år sedan utgjorde tio procent eller mindre, innebär detta att kvinnornas förmögenhet ökat dubbelt så snabbt, med cirka 6 procent om året, som de samlade privatägda rikedomarna som ökat med cirka 3 procent per år.

Hur ser då framtiden ut? I Storbritannien har Centre for Economic and Business Research i ett stort projekt belyst hur kvinnligt ägande kan komma att utvecklas under de kommande åren.

I dagsläget äger kvinnor 48 procent av de samlade brittiska förmögenheterna. Siffran beräknas öka stadigt för att 2025 uppgå till 60 procent. På grundval av den demografiska situationen och åldersfördelningen i ägande kan man utgå från att de summor som kvinnor får genom arv – den hittills dominerande komponenten i förmögenhetsbildningen – fortsätter att öka. Den pågående starka ökningen av andelen kvinnliga entreprenörer bedöms fortsätta och kvinnornas förbättrade utbildning och ökade förvärvsarbete väntas medföra att deras arbetsrelaterade förmögenhetsbildning stiger starkt från dagens knappt 20 procent. Tillsammans med högre sparbenägenhet och försiktigare investeringsstrategier hos kvinnor med egna inkomster än hos män leder detta till att kvinnorna i Storbritannien inom mindre än tjugo år väntas kontrollera 60 procent av det privatägda kapitalet.

Denna brittiska framtidsbild torde ha god giltighet för övriga EU och Nordamerika. I andra delar av världen, där arv inte kan förväntas samverka med kvinnors ökade förvärvsarbete och tillgång till bättre jobb, kommer processen sannolikt att gå långsammare de närmaste decennierna.

Bilden av kvinnor som de i framtiden bättre utbildade är dock i det närmaste global, och det är nästan säkert att detta kommer att få stor effekt på inkomster och möjligheter till förmögenhetsbildning. I stora delar av Asien är dessutom kvinnliga entreprenörer vanligare än i Europa och Nordamerika. Många projekt, såsom Muhammed Yunus och hans Grameen Bank samt Percy Barnevik och Hand i Hand, har gett också de fattigaste kvinnorna chans att försörja sig som företagare.

Den storskaliga bilden är alltså att kvinnors förmögenhet kommer att fortsätta att växa snabbare än den totala. Mycket talar för att hastigheten i kvinnors förmögenhetstillväxt även fortsatt kommer att vara minst dubbelt så snabb som mäns. I så fall kommer kvinnor att äga hälften av det globala kapitalet inom tjugofem år. Om samma faktorer som den nämnda brittiska studien räknar med får lika starkt globalt som brittiskt genomslag, sker detta på halva tiden.

FÖRMÖGENHETER I SVERIGE

Nyligen presenterade några svenska forskare en studie som visade att om man inkluderar värden i familjeägda företag och utländska tillgångar äger den rikaste procenten svenskar 32 procent av landets privata förmögenheter. Det är en mycket större andel än den som Statistiska centralbyrån redovisar (där dessa tillgångsslag inte räknas in). Dessutom är det nästan lika mycket som den rikaste procenten amerikaner äger av privatförmögenheterna i USA – 35 procent.

Den globala bilden är likartad och visar att snedfördelningen av förmögenheter och av den makt som ligger i pengar är en av de allra största ojämlikheterna. Denna ojämlikhet finns dock inte främst mellan män och kvinnor utan mellan de mycket rika och det stora flertalet andra människor.

För snart femtio år sedan lärde C.-H. Hermansson oss att pengar och makt i företagsvärlden ärvs till stor del. Att många av de femton finansfamiljer som han pekade på har förlorat inflytande sedan dess, har av Hermanssons belackare setts som ett argument för att han hade fel och som tecken på att arv är av mindre betydelse än kompetens och entreprenörsanda.

Studien av hur mycket de rikaste av de rika svenskarna äger ger rum att illustrera bägge företeelserna. Ingvar Kamprad och Nicklas Zennström hör förvisso till dem som själva skapat sina förmögenheter. Bröderna Hans och Gad Rausing ärvde och vidareutvecklade sina, och detsamma kan sägas om bland annat Stefan Persson, Fredrik Lundberg och Antonia Axelsson Johnson, medan Christina Stenbeck, Adolf Lundins barn och de övriga i familjen Rausing ännu knappast kan ses som annat än arvtagare.

Exemplen illustrerar att det kan vara svårt att bedöma till vilken del förmögenheter är ärvda eller förvärvade. Ofta kan de vara både och. Klart är dock att det är större chans att bli mycket rik om man fötts med en silversked i munnen. Det gäller både män och kvinnor.

För de allra flesta vanliga människor är bostaden det främsta förmögenhetslaget, och prisutvecklingen på hus och bostadsrätter är en avgörande faktor i förmögenhetsbildningen – de svarar för mer än hälften av svenskarnas förmögenheter. Bilden är likartad i övriga EU och USA/Kanada.

Politisk makt

Majoriteten tar sig sin rätt

Den politiska makten är männens. Förvisso finns undantag men detta är ännu den förhärskande bilden. I nationella parlament utgör andelen kvinnliga ledamöter 0 procent i länder som Saudiarabien, Kirgizistan (3 procent om man räknar dem som valdes men som sedan blev ministrar och ersattes i landets parlament), Nauru, Mikronesien och Palau och som mest 49 procent i Rwanda och 47 procent i Sverige. I USA finns 15 procent kvinnor, i Ryssland 10, Kina 20 och Indien 8 procent kvinnor. EU-parlamentet har 30 procent kvinnliga ledamöter, det franska parlamentet har 12, det brittiska 20 och det tyska 32 procent. Globalt utgör kvinnorna nästan 17 procent av parlamentarikerna (siffror från 31/10 2006).

På lokal och regional nivå förefaller siffrorna vara lite högre, men statistiska sammanställningar med god täckning saknas. Det finns och har funnits ett flertal kvinnliga valda presidenter och premiärministrar. En del av dem, som Indira Gandhi, Margaret Thatcher, Gro Harlem Brundtland och Angela Merkel, har blivit politiska världsnamn.

Kvinnorna utgör majoriteten av jordens befolkning och en ännu större del av valmanskårerna. Detta gäller i praktiskt taget samtliga länder. Hur kommer det sig då att de inte någonstans utgör en majoritet av parlamentarikerna? Svaren på frågan sträcker sig från mansdominans och kvinnodiskriminering

inom de politiska partierna till bristande intresse från kvinnornas sida för att hänge sig åt allt uppslukande politiska karriärer. Gemensamt för dessa förklaringar är att de framhållna orsakerna till underrepresentationen försvagas fortgående. Så förstärks trendmässigt kvinnornas representation i partihierarkierna, och politikeryrket blir så sakteliga ett mer vanligt jobb och mindre av en all-vaken-tid-passion. Trenden för kvinnorepresentationen är positiv även i de nationella politiska församlingarna, även om aktivisterna på detta område – som på de flesta andra – tycker att utvecklingen går frustrerande sakta.

För de ovan nämnda länderna har andelen kvinnliga ledamöter i parlamenten (aktuella siffror den 28/2 2010) ökat starkt efter 2006 i Kirgizistan till 26 procent, i Rwanda till 56, Frankrike 19 och Ryssland 14 procent. Den har ökat måttligt i Kina till 21 procent, USA 17 och Indien 11 procent. I övrigt är förändringarna mycket små. Globalt sett har kvinnornas andel ökat till 19 procent.

En mycket viktig fråga för politiska strateger är vilken organisatorisk form kvinnornas ökade inflytande i politiken kommer att få. Hittills tyder de flesta tecknen på att kvinnorna huvudsakligen väljer att arbeta inom och genom etablerade politiska partier. Försöken att skapa nya partier med rent feministiska program har varit få och inte särskilt framgångsrika. Uppenbarligen har kvinnliga väljare än så länge inte låtit sig övertygas om att deras intressen bäst tas till vara av genusradikala medsystrar.

I detta sammanhang kan jag inte låta bli att berätta en liten historia om när jag själv var gymnasist och råkade provocera en konservativ lärare i historia och samhällskunskap. Vi pratade om rösträtt och Schweiz, där kvinnor inte hade rösträtt på den tiden. Läraren försvarade det schweiziska systemet och menade att när de nordiska länderna införde kvinnlig rösträtt hade detta ingen effekt på valresultatet "eftersom kvinnorna röstade som sina män". Att bara behöva hantera halva antalet röster kostade mindre, sammanfattade han, och schweizarna är ekonomiskt sinnade. När jag som provokation vände på hans logik och före-

slog att "i så fall kunde vi låta enbart kvinnorna rösta", förlorade han talförmågan för ett ögonblick men körde sedan ut mig från klassrummet.

Det finns dock en viss grund för lärarens resonemang i den meningen att män och kvinnor i samma socioekonomiska situation tenderar att ha likartade politiska preferenser. Detsamma gäller naturligtvis när etnicitet är en stark grund för människors partival. Det är också i stort sett sant att vi tenderar att gifta oss med personer som tycker och tänker ungefär som vi själva och som tillhör samma etniska grupp. Således röstar kontrahenterna i ett äktenskap mycket oftare på samma parti än på olika. Sagt på ett annat sätt: kvinnor ser i allmänhet inte genusfrågor som de mest politiskt centrala och de ser inte nödvändigtvis andra kvinnor som de mest lämpade att representera dem politiskt.

I ett annat sammanhang sade Ugandas president Yoweri Museveni att västvärldens typ av demokratier med politiska partier som grund var svårförenlig med ett samhälle där etnisk grupp och klientillhörighet var viktigare än politiska ideologier för människors partival. Detsamma skulle antagligen kunna sägas om genuslojalitet.

Det finns emellertid en ofrånkomlig politisk logik i en demokrati: majoritetens grundläggande intressen kan inte nonchaleras under någon längre tid. Således kan vi till exempel se hur lagar som särskilt syftar till att skydda kvinnor från övergrepp och våld, samt från ekonomisk misär efter skilsmässor, antas och skärps på de flesta håll i världen. Våldtäkt blir enligt straffskalan i många länder en av de värsta formerna för fysisk miss-handel, och männen blir de stora förlorarna vid separationer i fler och fler länder. Ny lagstiftning ser till att hemmafruar får pension i nivå med lönearbetare och mer och mer generösa moderskapspengar (och i några få länder föräldrapengar). Vi ser emellertid inte några förslag att ge kvinnor lägre årlig pension på grund av att de förväntas leva längre efter pensioneringen.

I några länder diskuteras lagar om kvotering av kvinnor till börsföretagens och storföretagens styrelser. Norge har det redan

och Sverige verkar vara på gång att införa det. Samtidigt ser vi hur kvotering till utbildning avskaffas när den börjar gynna män i stället. Sveriges utbildningsminister gav en övertydlig illustration till hur den politiska makten i en demokrati måste anpassas till majoritetens intressen när han skrev att regeringen ”avskaffar positiv särbehandling på högskolor och universitet för att inte utestänga duktiga och ambitiösa flickor från kvalificerad utbildning på grund av deras kön”.

Det råder ingen tvekan om att denna trend kommer att fortsätta vare sig det är män eller kvinnor som utgör majoriteten i parlament och regeringar – i valmanskåren är kvinnorna i majoritet. Demokratiska system kommer att skydda och successivt utöka kvinnornas rättigheter, eftersom det är det enda sättet för politiker att komma till makten eller behålla den. Upplöst egenintresse, skulle det kunna kallas.

Könsselektiva aborter

Ett otyg som blir tyg

I stora delar av Asien, och mest påtagligt i Kina, Indien och Sydkorea, har moderna metoder för tidig könsbestämning av foster i kombination med traditionella preferenser för manlig avkomma lett till mycket omfattande aborter av flickfoster. Förekomsten är dock inte begränsad till dessa länder. Även födelsestatistik från till exempel Armenien, Azerbajdzjan, Georgien, Serbien, Vitryssland, Bosnien och Cypern visar klart att selektiva aborter av flickfoster numera medför ett överskott av nyfödda pojkar också i delar av Europa. För Kinas del brukar policyn med ett barn per familj användas som delförklaring till fenomenet, men då denna policy inte tillämpas i de övriga nämnda länderna kan den inte vara någon huvudorsak.

I Indien gjorde den traditionella stora hemgiften, som brudens familj skulle betala till brudgummens familj vid bröllopet, att det kunde bli väldigt dyrt att ha döttrar. Hemgiften avskaffades formellt på nationell nivå 1961, men har ändå levt vidare i full omfattning i många indiska delstater. Den medförde naturligtvis att döttrar ofta sågs som en belastning. Till detta kom att bruden av tradition flyttade hem till brudgummens familj där hon så med tiden förväntades vårda sina åldrande svärföräldrar. Om föräldrar planerade för sin egen ålderdom var det alltså bättre att ha söner som gifte sig och skaffade hem svärdöttrar. Att uppfostra en dotter är som att vattna grannens fruktträd, lyder ett gammalt indiskt ordspråk.

I Kina har den extrema könsfördelningen bland nyfödda barn börjat ses som ett allvarligt problem av praktisk om än inte moralisk art. Enligt beräkningar av Kinas akademi för samhällsvetenskaper (CASS) kommer det om tio år att finnas mellan trettio och fyrtio miljoner giftasvuxna män som inte hittar några kvinnor att äkta. Hittills har problemet hanterats genom att den rekommenderade åldern för att ingå äktenskap (ursprungligen 25 år för kvinnor och 30 för män) har förskjutits uppåt för männens del.

Nu har kvinnorna och deras föräldrar börjat säga nej till betydligt äldre män, och med den makt som kommer med att vara eftertraktad lyckas de också i ökande utsträckning få igenom sin vilja. Resultatet blir enligt CASS en generation män som mot sin vilja tvingas förbli ungar. Akademien förutser betydande risker för social oro som ett resultat av detta. Som lök på laxen konstaterar akademien att könsfördelningen bland de nyfödda blir allt snedare och att problemet således är växande.

I de indiska delstaterna Uttar Pradesh och Tamil Nadu är könskvoten för nyfödda barn lika sned som i många kinesiska provinser. Här rapporterar äktenskapsförmedlare att den traditionella hemgiften i rask takt håller på att ersättas med ett system där både brudens och brudgummens familjer ger gåvor till brudparet – även om brudens familj fortfarande förväntas ge mer. Dessutom enas man om att de nygifta också har ansvar för brudens föräldrar när dessa blir gamla.

”Kvinnornas värde ökar och det kommer att öka mycket mer”, som en äktenskapsförmedlare uttrycker det. Med tillägget: ”Nu för tiden kan till och med änkor finna en ny man. Det var helt otänkbart förr.” En kinesisk kollega håller med och lägger till egna visdomsord. ”Det är en fråga om tillgång och efterfrågan. Det är brist på brudar och ett överskott på brudgummar. Därför tar jag mycket mer betalt för att hitta en brud.”

Slutsatsen är uppenbar: långtidseffekten av det som kallas *gendercide* (ungefär könsmord på svenska) – det vill säga de omfattande selektiva aborterna av flickfoster – är att det påskyndar kvinnoemancipationen och stärker kvinnornas ställning.

Jämvikt och jämställdhet

Statisk eller dynamisk, och avseende möjligheter eller utfall

En central punkt i denna skrift är att den mer än sekellånga processen där kvinnor steg för steg tagit sig ur sin tidigare underordnade position kommer att fortsätta *förbi* den punkt där män och kvinnor har lika vikt vad gäller makt och inflytande i samhället – och leda till Amazonia, samhället där kvinnor styr. Många debattörer och aktivister ser det inte så. De förväntar sig att utvecklingen fortgår fram till denna upplevda jämviktpunkt för att sedan avstanna. Historien om kvinnoemancipationen når sitt slut.

Vad som händer vid denna jämviktpunkt kan beskrivas som en fråga om vilken typ av jämvikt man tror råder i sociala (eller kanske till och med i alla levande) system. Tror man att jämvikten är statisk och påminner om en tegelsten som ställts på högkant och sedan puttats omkull och landar i ett stabilt läge, i så fall får dessa debattörer och aktivister kanske rätt. Tror man att jämvikten till sin natur är dynamisk, det vill säga som en pendel som hållits fast i ett läge där det inte råder jämvikt och som sedan släpps, passerar det teoretiska jämviktsläget och slår över åt andra hållet, så får vi Amazonia. I ekologiska sammanhang kallas sådana processer *overshoot*.

Man kan konstatera att samhällsmaskineriet skapar sina egna mekanismer för *overshoot*. Ideella föreningar och myndigheter kan tillhöra dessa. De skapas för att rätta till missförhållan-

den, det vill säga företeelser som kan ses som avvikelser från ett jämviktsideal. Om dessa organisationer är framgångsrika, kommer de förr eller senare till en punkt där de egentligen borde upplösas. Det inträffar sällan i praktiken, eftersom starka individers positioner och karriärer skulle bli lidande i så fall. I stället fortsätter de som regel att driva sina frågor bortom den ideala jämviktpunkten, samtidigt som de desperat söker nya angränsande uppgifter. På så sätt bidrar de till att pendeln svänger bortom det statiska jämviktsläget.

En annan fråga är vad man menar med jämställdhet. Från början var det klart att suffragetter och medborgarrättsförkämpar menade "lika möjligheter". Som kråkspark-exemplet i högskoleprovet visar kan det bli komplicerat att definiera dessa lika möjligheter när man kommer till det finstilla i samhällskontraktet. Likaså är det klart att samhället inte förmår skapa lika möjligheter vad gäller individers genetiska och sociala bakgrund.

Tanken kom då upp att se varje större avvikelse från "lika utfall" som ett bevis för att det finns synliga eller dolda hinder som gjort att lika möjligheter inte förelegat. Även den feministiska rörelsen har av och till spelat med dessa begrepp, och förespråkare för etniska minoriteter i USA och politiker i till exempel Indien och Malaysia använder fortfarande denna typ av argument.

Det är också skillnad på jämställdhet mellan individer och mellan grupper. Kvinnorna lever i genomsnitt längre och är fler än männen. Det innebär att grupputfallet vad gäller till exempel arv och politisk makt i demokratier kommer att bli i kvinnornas favör även om lika förutsättningar och lika utfall på individnivå skulle kunna åstadkommas.

Kvinnors politiska preferenser jämfört med mäns

Vad vilja de med makten?

Det finns ett mycket stort antal studier av kvinnors och mäns skilda preferenser med avseende på allmänna attityder, politik och konsumtion. Samtidigt finns naturligtvis stora skillnader inom könen som sammanhänger med kulturella och socio-ekonomiska faktorer samt med rent individuella preferenser. Generaliseringar blir därför just generaliseringar som knappast har något att säga om hur enskilda kvinnor tycker och tänker. Men om man vill skaffa sig en föreställning om hur samhället kan förändras när kvinnorna blir den dominerande maktgruppen, kan det vara värt att göra några generaliseringar.

Allmänt sett är kvinnor mindre riskbenägna än män. Säkerhet och trygghet vad gäller allt från gatuvåld till konsumentprodukter och pensionssystem står högt på deras prioritetslista, men till skillnad mot män definierar de sällan säkerhetsbegreppet i militära termer. Således blir polis, lagar som skyddar konsumenter, åtgärder som minskar trafikolyckor, statliga garantier för banktillgodohavanden och pensionssystem saker som kvinnor stöder och gillar, medan nya stridsflygplan och ubåtar sannolikt inte får stöd.

Barn står högt upp på kvinnornas agenda. Det kan förefalla överdrivet traditionellt att säga, men det framkommer mycket starkt i de allra flesta undersökningar. Ju yngre de är, desto större är skillnaderna mellan män och kvinnor vad gäller hur

mycket tid och egna och allmänna pengar de är villiga att lägga på barn. Prioriteringen tycks alltså inte bara vara en kvarleva från tidigare generationers könsroller. Således kan man förvänta sig att barnomsorg och skolor uppgraderas i Amazonia.

Kvinnor är generellt mycket mer hälsomedvetna än män och är beredda att spendera mer på att förebygga och behandla sjukdomar och medicinska besvär. De är större konsumenter av såväl hälsomat och hälsodrycker som av hälso- och sjukvård i det allmännas regi, och de är mer angelägna än män att upprätthålla kvaliteten och tillgängligheten hos dessa produkter och tjänster. Kvinnor är också mer engagerade i åldringsvård och är villiga att spendera mer av egen tid och egna pengar på gamla än vad män är. Dessutom begär de mer av samhället i dessa avseenden.

Miljön har utvecklats till ett område som särskilt engagerar kvinnor. Miljövård och miljöskydd kan ses som en form av riskminimering, en hälsofråga och i förlängningen en fråga om skydd för barn och barnbarn. Det är klart fler kvinnor än män som oroar sig för till exempel klimatförändringar och som är villiga att göra uppoffringar för att motverka dem. Detsamma gäller praktiskt taget alla typer av föroreningar, samt skydd av däggdjur, fåglar, fiskar och växter.

Traditionellt har kvinnor varit mindre teknikintresserade än män, och detta mönster kvarstår i sina huvuddrag. Dock finns det tekniker där kvinnor tagit ledningen som användare. Dit hör telekommunikation, med mobiltelefoner som symbol. Inom ny medicinsk teknik är kvinnorna ofta mer benägna att pröva nyheter inom diagnos och behandling, oavsett om syftet är medicinskt eller estetiskt.

I OECD-länderna är kvinnorna de stora kulturkonsumenterna och de är i mycket högre grad än männen intresserade av att utnyttja, bevara och restaurera konserthallar, museer, bibliotek och kulturminnesmärken.

Mindre viktiga för kvinnor än för män är vägar, broar, hamnar, flygplatser och andra infrastrukturella företeelser. Sportarenor,

särskilt för motorsport, ligger långt ner på kvinnornas prioriteringslistor.

Dessa och ytterligare ett antal skillnader mellan mäns och kvinnors prioriteringar och preferenser är relativt väl generaliserbara över länder och kulturer. Men skillnaderna blir mindre när frågan ställs om hur man ska betala för prioriteringarna. Här går gränsen inom könen, mellan dem som vill att mycket ska betalas med allmänna medel, och som i det syftet accepterar höga skatter, och dem som föredrar ett lågskattesamhälle där medborgarna får betala det allra mesta direkt själva.

När det gäller ekonomiska beslut spelar kvinnors allmänna riskaversion också in. Deras privata investeringar avser – jämfört med mäns – mer räntebärande papper och mindre aktier, och bland de senare föredrar kvinnor ”blue chips”, stora, väletablerade, marknadsdominerande företag framför nystartade bolag för teknikutveckling.

I linje med riskaversion ligger också kvinnors skuldaversion. De tvekar mycket mer än män innan de tar lån, de väljer i högre grad bunden ränta och de tenderar att betala av lånen snabbare än män gör. Det är inte orimligt att anta att kvinnor förhåller sig på samma sätt till offentliga medel, men det tycks knappast finnas några studier av detta.

Problematisera!

Vilka tuvor skulle kunna stjälpa lasset?

Vid ett seminarium på Institutet för Framtidsstudier och vid spontana diskussioner bland annat med anledning av två Amazonia-artiklar – om utbildning respektive ägande – som publicerats i tidskriften *Framtider* (nr 4/2007 och nr 1/2008) har det framförts önskemål om att problematisera skriftens budskap om en framtid där kvinnorna styr. Begreppet ”problematisera” har därvid använts med två olika innebörder.

En diskussion handlar om vilka följder ett sådant maktövertagande skulle få. Jag tycker det är prematurt. Skriftens syfte är att peka på en långvarig, stark och global trend – en megatrend – som leder till en oväntad framtid bara i den meningen att varken kvinnor eller män verkar se den. I kapitlet ”Kvinnors politiska preferenser jämfört med mäns” sid. 51–53) diskuterades tänkbara nya politiska prioriteringar om kvinnorna i en framtida maktställning kommer att genomföra sådant som de i dag förespråkar. I skriftens slutkommentar sätts ett frågetecken för om kvinnorna i maktställning kommer att ha samma syn på samhället som de har i dag. Jag tycker att det räcker – just nu.

Den andra innebörden av begreppet ”problematisera” rör vilka motkrafter och trögheter som skulle kunna bromsa upp, stoppa eller till och med föra utvecklingen bakåt. Ett flertal förslag på sådana processer har förts fram:

- **Mäns benägenhet att anställa män skulle kunna förhindra det genomslag för kvinnor i kvalificerade yrken och positioner som förutses i kapitlet "Löner och jobb" (sid. 32–36).**

Först tror jag inte att denna benägenhet är särskilt skild från den allmänmänskliga tendensen att bland yngre personer söka efter sin egen like, den som mest liknar den egna föreställningen om hur man själv var i den åldern. Tendensen är konserverande såväl vad gäller utbildning som etnicitet och kön. Framför allt ser jag dock detta som en fördröjande faktor – inte som något som kan stoppa utvecklingen eller ändra dess riktning.

- **Medicinska framsteg kan skapa möjligheter att ge människor inte bara ett långt liv utan också ett meningsfullt liv, dock till kostnader som inga sjukförsäkringssystem i världen kan klara av att betala. Den som själv är rik kan då köpa sig ett långt liv. Man kanske till och med kan leva gott så länge pengarna räcker. I så fall skulle få personer dö förmögna och mycket mindre pengar skulle finnas kvar till arvingar. Därmed får änkorna ärva mindre och kvinnornas övertagande av den ekonomiska makten förhindras.**

Om detta inträffar så dröjer det nog några decennier, tror jag för det första. Då kommer kvinnorna redan att äga majoriteten av de privata förmögenheterna, och dessa dyra medicinska möjligheter skulle då medföra att det blir de rika änkorna som lever ännu längre. Om den medicinska utvecklingen går snabbare, tror jag att det kan bromsa men inte förhindra att kvinnorna blir de större förmögenhetsägarna.

- **Privata förmögenheter är en liten del av det samlade kapitalet. Det institutionella ägandet är viktigare. Därför kan männen behålla sina maktpositioner i näringslivet även när kvinnorna kontrollerar större delen av privatförmögenheterna.**

Jag tror att kvinnorna i kraft av utbildning och politiskt inflytande kommer att ta över makten även i institutionerna. Dessutom är många institutioner stiftelser, som Wallenbergs och Ingvar Kamprads, och därför snarare privatkapitalets än samhällets verktyg.”

- **Såväl män som kvinnor föredrar manliga chefer. Så länge som det är så kommer de flesta chefer, och därmed de flesta styrelseledamöter, att vara män.**

Min kommentar till detta är ungefär densamma som min kommentar om kvinnomajoriteten i valmanskåren och kvinnliga politiker. Om kvinnorna fortsätter att tro (vilket jag inte tror att de kommer att göra) att manliga chefer är bäst för dem i deras yrkesroll, så kommer vi fortsatt att ha mängder av manliga chefer. Men dessa chefer sitter till stor del på kvinnors mandat eller nåder och kan inte långvarigt agera i strid med sina uppdragsgivares intressen. Sedan kan man fråga sig om chefer som regel tillsätts underifrån ens i fackföreningstunga länder som Sverige. Man kan även konstatera att globalt spelar det ringa roll vad underordnad personal tycker i cheftillsättningsfrågor.

- **Om könsmorden – de selektiva aborterna av kvinnliga foster – fortsätter, kommer kvinnornas majoritet i samhället och valmanskåren att gå förlorad och därmed även deras politiska makt.**

Det är naturligtvis riktigt, om det fortsätter tillräckligt länge och i tillräckligt stor omfattning. Jag hoppas och tror dock att det inte blir så. Dels är de selektiva aborternas omfattning hittills ingenstans i världen sådan att de på nationell nivå skulle ge en majoritet av män i landet eller inom valmanskåren. Dels tror jag att den uppvärdering av flickor som sker i äktenskapssammanhang när det finns för få kvinnor ganska snabbt kommer att dämpa preferensen för pojkar.

Den enda "motkraft" jag kan se som skulle kunna stoppa kvinnornas vidare frammarsch i samhället och vända utvecklingen är om fundamentalistiska religiösa rörelser vinner kraftigt ökad anslutning. Det spelar då mindre roll om det är kristna, muslimska eller andra rörelser. I så fall kan förbud för aborter och preventivmedel bli ett avgörande första steg. Jag tror själv att sannolikheten för detta är mycket liten.

Slutkommentar med förbehåll

Blir Amazonia bättre eller sämre?

Om man antar att kvinnorna, när de dominerar samhällets maktapparater, genomför vad de just nu säger sig vilja, skulle vi få större satsningar på barn, ungdom och gamla, mer hänsyn till miljö och säkerhet och mindre ekonomiskt och finansiellt risktagande.

Vore det bättre eller sämre? Det är naturligtvis en fråga utan allmängiltigt svar och det är upp till vars och ens personliga uppfattning. Min egen tro är att det vore ett bättre samhälle än dagens.

Men när en upprorsmakare som blivit kung och enväldshärskare tillfrågades varför han inte genomförde det han tidigare sagt att han skulle göra, svarade han: "Världen ser helt annorlunda ut från en tron".

Kanske förändras också kvinnors prioriteringar när de får makt.

